

A jelenlegi kaotikus állapotok közepette pedig egy ilyen sokat sanyargatott jelszó az altruizmus.⁷ Semmi szükségünk erre a hazug szóra. Az „altruizmus” vagy hazug jelszava azoknak, a kik saját túltengő egoizmusukat akarják ennek a szónak a hangoztatásával leplezni, vagy pedig szentimentális jelszava egészségtelen, holdkóros lelkeknek, akiknek altruizmusuk épp olyan színtelen és sápkóros, mint egoizmusuk. Ami minden szerves lényt, növényt, állatot, embert életben tart, az az egészséges egoizmus, amely ha ad, a maga erőfölöslegéből ad, ad annyit, a mennyit öröm adni és amennyit épp ezért öröm elfogadni. És ha csak ezt az egészséges, örömmel adott erőfölösleget gyűjtjük össze rendszeresen azok számára és védjük is meg azután azok számára, akiknek nincs egyéb eszközük a megélhetésre, mint a mások irgalmas könyörületessége, akkor [...] többet tettünk, százszor többet, mint a mennyit a mai kaotikus, szervezetlen kapkodásban tesznek úgy jóakarattal, de szervezés nélkül az emberbarátok, mint szereplési és fitogtatási vágyból a jótékonyság gyűlöletes parazitái. És nem félek ezek után még egyszer a szemébe nézni annak a kérdésnek, vajon ha mindezt megteesszük, vajon lesz-e még aztán is nyomor a világon? Igen, lesz. De megkezdődött az ésszerű és hogy úgy mondjam szívyszerű védekezés ellene egy nagy, keresztülgondolt építmény alakjában.

Ennek a nagy védőgátnak építésére kőművesek kellenek, szeretett testvéreim, kőművesek a szó legbüszkébb, legjobb, legszebb értelmében. Erre az építkezésre, ennek a szabadkőműves munkának a megkezdésére hívom fel, szeretett testvéreim, a páholyt, és indítványozom: mondja ki a páholy, hogy a jótékonyság egységes szervezését és központosítását felveszi mielőbb megoldandó feladatai közé; hogy helyesnek tartja erre a szervezésre és központosításra azt az alapot, és irányt, melyet vázoltam; illetve, hogy szerényebb legyek, azt az alapot, melyen a jótékonyság a kontinens több államában részben már szervezve is van, hogy e nagyméretű cél elérésére, mely meghaladja egy páholy erejét, a testvérpáholyoknál a propagandát megindítja, és azoktól egy páholyközi bizottság kiküldését kéri és végül, hogy az eziránti technikai részletek és eljárási módok megállapítására bizottságot küld ki, mely a páholyok tanácskozása eredményéről mielőbb jelentést tegyen.

Gratz Gusztáv előadása a liberalizmusról

In: A társadalmi fejlődés iránya. A Társadalomtudományi Társaság által 1904-ben rendezett vita. Huszadik Század (klnyt.). Budapest, 1904, Porlitzer Zsigmond. 3–20.

Gratz Gusztáv (1875–1946) német nemzetiségi származású politikus és publicista. 1896-tól a Pester Lloyd parlamenti tudósítója volt. A dualizmus korában a polgári radikálisokhoz állt közel, lapjuknak a Huszadik Századnak egyik alapítója, majd

7 Önzetlenség, a XIX. század végi szociálkonzervativizmus társadalompolitikájának egyik társadalomelméleti alapja.

főszerkesztője volt, de nem értett egyet a szocialista nézetekhez való közeledésükkel, mivel maga szociálliberális nézeteket vallott. Kétszer volt miniszter: 1917-ben Eszterházy Móricz kormányában a pénzügyi, majd 1921-ben Teleki Pál első kormányában a külügyi tárcát vezette.

Előadása, amely a liberalizmus szociális szemlélettel való ötvözésének szükségességéről szól a Társadalomtudományi Társaság 1904-ben rendezett vitaciklusán hangzott el, ahová a szervezők a korabeli közélet jeles képviselőit hívták meg. Miközben az ankét résztvevői a modernizáció árnyoldalai kiküszöbölésének lehetséges alternatíváit mutatták be, egyúttal a korszak főbb politikai irányzatait is reprezentálták.

Még a művelt magyar közönség jó része is megelégszik azzal, hogy pl. a liberalizmus – manchesterizmus, a gyöngye kiszipolyozása a gazdaságilag erősebb által; a szocializmus = földfelosztás; és a konzervativizmus vagy keresztény szocializmus = fekete csuha, sötét reakció stb., stb. [...]

Nyíltan beszélnek mindenütt a liberalizmus csődjéről, az igazán szabadelvű pártok egész Európában visszafejlődésben vannak, és két front ellen lévén kénytelenek küzdeni, mind szűkebb és szűkebb körökre szorulnak, helyükbe pedig új eszmék, új irányok lépnek. [...] Amíg akadályokba ütközött [a liberalizmus - KMR], egy világot volt képes megmozgatni, mihelyt meghozta azt a szabadságot, melyet meghozhatott, családást szült. De azért ez a szabadság, melyet a liberalizmus küzdött ki számunkra, most is megvan, ha nem is érezzük többé naponta értékes voltát. [...]

A kérdés, amelyre már most ily körülmények között meg kell felelnem, az lesz: betöltötte-e a liberalizmus teljesen feladatát, vagy alkalmas-e arra, hogy tovább is küzdjünk érte; nyújtott-e nekünk már mindent, amit csak nyújthatott, vagy remélhetünk még valamit tőle, befejezte-e világtörténeti szerepét, vagy várnak-e reá még új feladatok? [...]

Látjuk tehát, hogy ez a liberalizmus a maga tisztaságában nem valósulhatott meg, hanem összeforrt a középosztály érdeklőpolitikájával és ebből erednek a praktikus liberalizmus legsúlyosabb hibái, oly hibák, melyek gyakran magát a liberális eszményt sértették. A fejlődés nem állt meg ezen a ponton. Az, amit a liberalizmus címen megvalósítottak, megint csak egy osztály érdekében történt, a középosztály érdekében. S azért utóbb ismét be kellett következnie annak, mit a liberalizmus megszületésénél láttunk, csakhogy most nem a középosztály volt a támadó, hanem a legalsóbb osztály, a munkásosztály, a középosztály pedig a megtámadott lett. [...]

Ha a liberalizmus a szabadság zászlajával vonult harcba, a szocialisták az egyenlőség jelszavát írták lobogójukra, – két eszme, mely oly viszonyban áll egymással, mint a nap és hold – mihelyt az egyik előbukkan, a másiknak kell eltűnnie, mert teljes szabadság mellett az emberek sohasem lesznek egyenlők és teljes egyenlőségben soha nem lehet őket tartani, ha teljes szabadságot adunk nekik. [...]

Következésképpen kifejtve, a szociális állam a nagy tömegek zsarnoksága volna, melyet elsősorban a kiválók éreznének, kiknek rovására a gyengébbek és tehetetlenebbek jobban élhetnének, tehát ismét egy osztály élvezne érdemtelenül előnyöket a

többiek felett, de éreznék a nyomást magának a tömegnek egyes tagjai is, kik egyenként semmik sem volnának és kik a majoritás rabszolgáivá lennének magánviszonyaikban is. Mindezen alpnál fogva a szocialista elv, a szociális állam teljes kiépítése, nem növelné az emberi jóllétet és boldogságot, sőt valószínű, hogy nagymértékben csökkentené. Fel kell tehát merülnie annak a kérdésnek, hogy a liberalizmus és a szocializmus által egyaránt okozott nagy bajokat miként lehetne jóvátenni? A merev liberalizmus és a tiszta szocializmus egyaránt sértők és bántók, az egyik, mert az egyenlőség vágyára nincs kellő gondtal, a másik, mert a szabadságszeretetet sérti. A kérdés csak az, melyikből lehet kellemesebb, az emberiség jóllétét és haladását jobban biztosító rendszert kovácsolni. [...]

A hibát a liberalizmus nézetünk szerint akkor követte el, amikor ezeket a korlátokat pusztán a mások fizikai hatalmának túltengése ellen való védekezésben kereste, amikor is az egyéni szabadság más által, mint a büntető törvénykönyv és bizonyos rendőri szabályokkal alig lett volna korlátozható. Ez a felfogás túlságosan szűk. Vaknak kell lennie, ki nem látja, hogy ez az egyoldalúan felfogott egyéni szabadság is korlátozza mások szabadságát, kivált gazdasági téren, hol az erősebbeknek nagyon is sok esz-köz áll rendelkezésükre, hogy a gyengébbek felett a modern rabszolgaság egy nemét alapítsák meg. A kár nem ott kezdődik, hol valaki könnyű vagy súlyos testi sérülést szenved, ugyanolyan, sőt nagyobb a kár, ha az erősek kihasználják hatalmukat és erejüket, hogy a gyengébbeket igazságtalan adórendszerrel kiszipolyozzák, ha oly drágává teszik számukra a nevelést, hogy egyenlő feltételek mellett nem konkurálhatnak a kedvezőbb sorban levőkkel, ha munkaidős munkabér dolgában aknázzák ki a gyengéket s i. t. A liberalizmus éppen mivel mindenkinek egyenlő szabadságára törekszik, ezekkel az állapotokkal meg nem alkudhatik és ha megalkudott vele, hibásan tette ezt. A liberalizmus, ha tisztultan fogjuk fel, nem tűrhet osztályállamot, sem a felsőosztály, sem a középosztály, sem az alsóbb osztály államát, s azért kötelessége a gazdaságilag gyengéknek védelmét magára vállalni azon károk ellen is, melyet a gazdaságilag erősebbek okoznak nekik.

A gazdasági szabadság elvét így keresztültörte a nagy szociálpolitikai elv: bizonyos handicap terhet kell az erősebbekre rakni és bizonyos terhet a gyengéktől elvenni, hogy egyenlő feltételek mellett, egyforma esélyek között indulhassanak neki a nagy életharcnak, melyben egyéniségüknek méltó helyet küzdhetnek ki maguknak.

Ezt az elvet előbb-utóbb a liberalizmusnak is el kell ismerni és ezzel korántsem válik hűtlenné önmagához, csak kiterjeszti azon elvet, hogy a gyengéket a mások által okozott károk ellen megvédi, a direkt fizikai károktól az indirekt gazdasági károkra is. Az osztály előítéletekben felnövekedett liberalizmus is már mindinkább erre a felfogásra jut, és önfenntartási ösztöne hozza magával, hogy erre a felfogásra térjen át, mert a jövő liberalizmusa vagy szociális liberalizmus lesz, vagy egyáltalában elpusztul. [...]

És ezért felmerül a kérdés, milyen legyen a modern szociálpolitikai liberalizmus pozitív tartalma? A régebbi liberális politika hiányain az a kár és szenvedés, mellyel az erősebbek a szabad verseny mellett a gyengébbeket sújtották, az az intézményes

elnyomás, melyben a gazdagok gyakran kiszipolyozták a szegényeket, az az egyenlőtlenség, mely a külső segédeszközökkel bőven ellátott gazdagok és az előmenetelükben és haladásukban minden külső segédeszköz nélkül önmagukra utalt szegények életkonjunktúrái között fennáll, kétségtelenül széles rétegekben felkeltették azt az érzetet, hogy ezeken a bántó igazságtalanságokon segíteni kell. E célból a régi liberalizmus, mely a közvetlenül okozott kár meggátolásán kívül semmi más befolyást az egyéni életbe meg nem tűr, csak két eszközt tudott ajánlani: a gyengék tömörülését és a jótékonytságot. Elegendő-e ezek az érintett bajok csökkentésére? A tapasztalatok mutatják, hogy nem. Nincs tehát más mód, minthogy a jelzett körön belül a leghatalmasabb szervezet, az állam nyúljon közbe és mindig figyelemmel arra, hogy az egyéni szabadság korlátozása veszélyes és káros volna a szabadságnak a gyengébbekre való káros hatását enyhítse. [...]

Általános szólammal itt kevésre jutunk, és azért legyen szabad néhány szóval kiterjeszkednem, néhány példával illusztrálnom a liberalizmus szociálpolitikai programját. Ott van mindenekelőtt a népoktatás. A kötelező iskolalátogatások behozatala mindenkor par excellence liberális követelmény volt, bár bizonyos kényszer rejlik benne. Az elemi iskoláztatás azóta a gyermekeknek állami költségen való részbeni felneveltetésévé lett. E téren azonban a kezdet kezdetén vagyunk. De sehol sincs megírva az sem, hogy az állam gyermeknevelési kötelessége megszűnik, ha a tanulók egy népiskola hat osztályát elvégezték. Továbbképzésükről is kell gondoskodni és semmi sem zárja ki azt, hogy az állam a tehetséges szegény tanulók egy részét minden évben saját költségén képeztesse ki abban, miben tehetségük van. Viszont alkalmazza annak szigorú mértéket a vagyonosak gyermekei képességeinek megítélésében. [...] A közegészségügy terén az állam szigorú építkezési rendszabályokkal egyenesen kényszerítheti a háztulajdonosokat arra, hogy a szegényebb osztály legalább higiénikus szempontból rosszabbul ne lakják, mint a vagyonos osztály. A gyógyszerek magas árának leszállítása a mostani privilegizált gyógyszerügyi rendszer megszüntetése útján, kellő számú orvosnak az ország egész területén való szétosztása, kórházak létesítése, esetleg a nagyon magas temetkezési költségeknek az állam vagy község számlájára való átvétele megannyi intézkedés, mely az alsóbb osztályok helyzetét kiegyenlíti a vagyonos osztályok helyzetével. [...] A mezőgazdasági politika terén majdnem felesleges sok szót vesztegetni a birtokok megkötésének igazságtalan voltára. [...] A járadékirtok intézményét, a törzsöröklési rendszert, s mindazokat a rendszabályokat, melyeket konzervatív és agrárius részről vetettek fel a kisbirtokosok helyzetének erősítésére, szintén nem ítélnéljük el feltétlenül a liberalizmus szempontjából, ha a szegény birtokos osztályt velük megmenthetjük a zülléstől. [...] Az adóügy terén ma már a régi iskolához tartozó legdoktrinerebb politikusok is alig tagadják a progresszív adóknak jogosult voltát. (...) Az iparfelügyelet megjavítása elsőrendű követelménye a liberalizmusnak. A női munka szabályozását, az iparban foglalkoztatott gyermekek védelmét ma már liberális szempontból is alig támadja valaki. El fog jönni az az idő, mikor az állam bérminimumok megállapításával, munkaidő szabályozásával s hasonló intézkedésekkel fogja elejét venni a munkások kizsákmányolásának. [...]

A szocializmus az emberszeretet nagy jelszava alatt támad, – most szabadságszeretőnek mutatkozik, hogy megnyerhesse a hatalmat, de megszűnnék az lenni, mihelyt hatalomra jutott. A liberalizmus a szabadságszeretetet hirdeti, de emberszeretőbbé kell válnia, hogy megtarthassa a hatalmat, mely kezéből már-már ki kezd siklani. E célból meg kell tölteni a liberalizmus üres kereteit pozitív szociálpolitikai tartalommal. A liberalizmusnak csak úgy van jövője, ha gazdasági téren fölveszi a gondoskodást a gyengék, szegények és elnyomottak érdekében és soha sem felejt el, hogy az éhező-ember természetén alapuló jogot formálhat jóllakott embertársainak kenyerére.

Geőcze Sarolta előadása a konzervativizmusról és keresztényszocializmusról

In: A társadalmi fejlődés iránya. A Társadalomtudományi Társaság által 1904-ben rendezett vita. Huszadik Század (klnyt.). Budapest, 1904, Porlitzer Zsigmond. 67–85.

Geőcze Sarolta (1862–1928) Le Play konzervatív szociológiájának követője, pedagógiai szakíró, tanár, leányiskola igazgató. Nézetei a kor keresztényszocialista, konzervatív, agrárius gondolköréhez kapcsolódtak. A Budapesti Hírlapban és a Hazánkban jelentek meg írásai. A századforduló keresztény konzervatív feminizmusának ismert képviselője.

A Társadalomtudományi Társaság vitaestjén tartott előadása jól reprezentálja a klasszikus konzervativizmuson túllépő újkonzervativizmus paradigmaticus jegyeit. Míg a klasszikus konzervativizmus anacionális volt, inkább a trónhoz kötődött, mint a nemzethez, addig az újkonzervativizmus már nemzeti tematikában gondolkodott. A polgári társadalmat nem megdönteni, hanem megreformálni akarta a korszakban mindenekelőtt a szociális kérdés kezelése terén. Fő feladatának a szocialisták oldaláról fenyegető társadalmi forradalom megelőzését tekintette. Geőcze előadásában a kor eszméáramlatai között az újkonzervativokat középre pozicionálta, és mint a szélsőségek közötti kiegyensúlyozó tényezőt mutatta be.

Nem tudok hinni a társadalmi forradalom üdvözítő voltában, annak sem erőszakos sem utópisztikus formájában; mert a társadalom mai betegsége nem egyes tag lokális üszkösödése, hanem az egész szervezetben elterjedt vérbaj; azon tehát nem valamely tag levágásával, hanem csakis a romlott vér megtisztításával lehet segíteni, a konzervativizmus életrendjéhez való visszatérés által, melytől azt a liberalizmus uralma alatt nagyra nevelkedett kapitalizmus eltérítette. [...]

Hogy lehet, hogy a liberalizmus [...] a társadalom természetes nemes eszmei tartalma mellett mégis ilyen mérges gyümölcsöket termelt? – Mert lényege a tagadás, pozitív tartalma nincs. Lerombolván a korlátokat, feladatát elvégezte. Hiába igyekszik